

प्रकटण संहारे

उपसंहार

प्रकरण सहावे

उपसंहार

आधुनिक काळात इतिहासाच्या संकल्पना बदलत आहेत. पूर्वी राजे, राजवाडे व त्यांचे सरदार यांचे जीवनचरित्र म्हणजे इतिहास समजला जात होता. जसजसा काळ बदलत गेला तसे आधुनिक इतिहासलेखन प्रक्रियेमध्ये स्थानिक इतिहास लेखनाला महत्त्व प्राप्त झाले. भारतामध्ये स्थानिक किंवा प्रादेशिक इतिहास लेखनाची सुरवात ब्रिटिश कालखंडात झाली. स्थानिक इतिहासाचे महत्त्व लक्षात घेवून प्रस्तुत 'विटा': एक स्थानिक इतिहास (१९६०-२०००) या लघुशोधप्रबंधामध्ये विटा या शहराचा सर्वांगीण अभ्यास केला आहे. यामध्ये विटा शहरातील ऐतिहासिक पार्श्वभूमी, विटा नगरपालिकेचे सर्वांगीण योगदान, विट्याचा आर्थिक, शैक्षणिक, सामाजिक, सांस्कृतिक व धार्मिक विकास इ. घटकांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

प्राचीन काळापासून विटा परिसरास ऐतिहासिक महत्त्व प्राप्त झाले आहे. या परिसरावर मौर्य, सातवाहन, चालुक्य, राष्ट्रकुट, शिलाहार, यादव, आदिलशाही, मराठा या विविध राजवटींचे वर्चस्व होते. मराठा राजवटीमध्ये प्रतिनिधी घराण्याकडे हा परिसर आल्यावर विट्यास राजकीयदृष्टच्या महत्त्व प्राप्त झाले. यामध्ये प्रामुख्याने त्रिबंकराव पंतप्रतिनिधींनी विट्याच्या विकासाला चालना दिली. त्यांनी विट्यामध्ये तटबंदी, बुरूज व वाडा बांधला. प्रतिनिधीकातीन त्रिंकेश्वराचे देवालय त्यांनीच उभारले. पुढील काळात भगवंतराव प्रतिनिधीस इ.स. १७६३ मध्ये सातारचे प्रतिनिधी म्हणून पद मिळाल्यावर या भागाची ओळख 'प्रतिनिधींचे विटा' म्हणून झाली.

आधुनिक काळात ब्रिटिशांच्या प्रभावातून पेशव्यांची राजधानी पुणे याचे महत्त्व कमी होवून मुंबईस प्रशासकीय दृष्टीकोनातून 'मुंबई इलाखा' चे प्रमुख ठिकाण म्हणून महत्त्व प्राप्त झाले. या प्रशासकीय शहरास राजकीय, आर्थिक, प्रशासकीय व इतर अनेक कारणास्तव जोडणाऱ्या विविध

मार्गाचा विकास झाला. या दळणवळण मार्गामध्ये पुणे-बेंगलोर मार्ग तसेच कराडच्या पश्चिमेस कोकण व विजापूर याला जोडणारे मार्ग निर्माण झाल्याने या मार्गावरती असणाऱ्या 'विटा' शहराचा विकास झाला.

इ.स. १८४८ मध्ये सातारा राज्य खालसा झाल्यावर विट्याचा ताबा ब्रिटिश सत्तेच्या अधिपत्याखाली गेला. हा परिसर सातारा प्रांताचा (दक्षिण सातारा) भाग म्हणून गणला जात होता. इ.स. १८५४ मध्ये ब्रिटिश सरकारने विटा नगरपालिकेची स्थापना केल्यामुळे या परिसराच्या विकासाला मोठ्या प्रमाणात चालना मिळाली. २१ नोव्हेंबर, १९६० रोजी दक्षिण साताराचे सांगली जिल्ह्यात रूपांतर झाल्यानंतर विट्याचा समावेश सांगली जिल्ह्यात झाला. विट्यामध्ये तहसीलदार कार्यालय, उपनिबंधक कार्यालय, दिवाणी व फौजदारी न्यायलय, तालुका कृषी उत्पन्न बाजारसमिती, तालुकापंचायत समिती, पोलिस स्टेशन, नगरपालिका, प्रांतकार्यालयांच्या निर्मिती झाली. यामुळे विट्यास खानापूर तालुक्याचे प्रशासकीय मुख्यालय म्हणून महत्त्व प्राप्त होऊन येथील विकासाला चालना मिळाली व यातूनच विटा शहराचे उत्तरोत्तर नागरीकरण वाढण्यास सुरवात झाली. विटा शहर नागरिकरणामध्ये विट्याच्या नगरपालिकेचे महत्त्वपूर्ण योगदान आहे.

स्वातंत्र्योत्तर काळामध्ये महाराष्ट्र शासनाने प्रत्येक नगरपालिकेचे लोकसंख्येच्या प्रमाणात वर्गीकरण झाल्यामुळे विटा नगरपालिकेचा 'ब' श्रेणीमध्ये समावेश करण्यात आला. यामुळे नगरपालिकेच्या कामात सुसूत्रता येऊन विविध समित्यांमार्फत कामाची विभागणी होऊन शहर विकासाला चालना मिळाली. शहराच्या विकासामुळे नगरपालिकेच्या उत्पन्नात वाढ होण्यास मदत झाली. १९६० दरम्यान या नगरपालिकेचे उत्पादन रूपये ९,७५,५४५ होते तर २००० पर्यंत रूपये ३३,१३,६४,०४० एवढ्या मोठ्या प्रमाणात उत्पन्नामध्ये वाढ झाली. या उत्पन्न वाढीतून विट्याचा आर्थिक विकास झाला आहे. नगरपालिकेच्या उत्पादनात वाढ झाल्याने या

उत्पन्नाच्या माध्यमातून येथे विविध विकासकामांना प्रोत्साहन मिळाले. विटा हे अवर्षणग्रस्त भागामध्ये येत असल्याने नगरपालिकेमार्फत पाणीवापराबाबत समाजप्रबोधन करण्यात आले. यामध्ये कमी पाणी वापरण्यासाठी समाजप्रबोधन, पाऊसाच्या पाण्याची संकलन योजना, सांडपाण्याचा शेतीसाठी समाजप्रबोधन, याद्वारे पाण्याचे नियोजन करून पाणी प्रश्नावर मात करण्याचा प्रयत्न केला. तसेच कूपनिलिका, नळ योजनेद्वारे लोकांना पाणीपुरवठ्याचे काम केले. इ.स. १९७२ च्या दुष्काळानंतर शेतीविकासास सरकारकडे सतत मागण्या करून नगरपालिकेने पाझर तलावांची निर्मिती केली. तलावावरती काम करणाऱ्या कामगारांना विटा नगरपालिकेमार्फत 'सुकडीवाटप' करण्यात आले. घुमटामाळ तलाव, भुलेवस्ती तलाव, होगलवाडी-हरेवाडी इरिगेशन टॅक, सुळेवाडी तलाव इ. तलावांच्या निर्मितीमुळे विट्यातील शेतीउत्पादन क्षेत्रात वाढ झाली.

एकंदरीत विटा नगरपालिकेच्या विविध उपक्रमामुळे विटा परिसरातील जनतेला पाण्याचे मानवी जीवनातील महत्त्व समजून पाण्याचा योग्य वापर होवू लागला. त्याचबरोबर हा दुष्काळी भाग असल्याने येथील शेती व पिण्याच्या पाण्याचा प्रश्न सोडविण्यासाठी विविध तलावांची निर्मिती झाली जी आजही उपयोगात येत आहे.

आरोग्याच्या दृष्टीकोनातून नगरपालिकेने शौचालय व्यवस्था, सार्वजनीक आरोग्य केंद्र याद्वारे लोकांच्या आरोग्य व्यवस्थेकडे लक्ष दिले. विटा परिसरामध्ये सांडपाणी वाहून जाण्याकरीता नाले बांधण्यात आले. वेळोवेळी रस्तेविकास व वाहतुक सुविधा केल्यामुळे वाहतुक व्यवस्थेचे नियोजन चांगल्याप्रकारे झाले. इ.स. १९४९ मध्ये 'दि को-ऑपरेटिव्ह इलेक्ट्रीक सप्लाय सोसायटी'ची निर्मिती नगरपालिका व स्थानिक रहिवाशीनी केल्यामुळे घरगुती तसेच व्यापारी तत्त्वावर वीजपुरवठा करण्यात येऊ लागला. नगरपालिकेने वीजनिर्मितीस प्रोत्साहन दिल्याने मागव्यवसाय, गलाई व्यवसाय व इतर व्यवसायांना वीज उपलब्ध होवून

उद्योगधंद्याच्या निर्मितीस प्रोत्साहन मिळाले. अशाप्रकारे शेतीच्या व पिण्याच्या पाण्याबरोबरच नगरपालिकेने जनतेच्या आरोग्याच्या सोयीकडे जाणीवपूर्वक लक्ष दिले व विजेचा प्रश्न सोडविण्यासाठीही वीजनिर्मितीस प्रोत्साहन दिल्यामुळे उद्योगधंद्यास मोठ्या प्रमाणात चालना मिळाली.

विटा शहराच्या विकासामध्ये विट्यातील नगराध्यक्षांचेही योगदान मोलाचे आहे. इ.स. १९२६-५५ या कारकिर्दीत नगरपालिकेवर नगराध्यक्ष म्हणून विराजमान झालेले विठ्ठलराव उर्फ आबासाहेब पाटील यांनी आपल्या विविध कामातून विटा शहराचा विकास केला. त्यांनी राबविलेल्या पाणीपुरवठा योजना, व्यायाममंदिर, भैरवनाथ मंदिराचा जीर्णोद्धार, कुस्ती या क्रीडा प्रकाराला दिलेल्या प्रोत्साहनामुळे येथील विकासाला चालना मिळाली.

हणमंतराव पाटील यांनी इ.स. १९६२ ते १९६८ व १९७५ ते १९९१ या नगराध्यक्षपदाच्या प्रदीर्घ कारकिर्दीत येरळवाडी पाणीपुरवठा योजना, उद्योगधंद्यांना प्रोत्साहन, ग्रामीण रुग्णालय उभारणी अशा विविध योजना केल्यामुळे येथील विकास होण्यास मदत झाली. त्यांच्या या कार्यामुळे त्यांना इ.स. १९९४ रोजी 'लोकनेते' ही पदवी देऊन त्यांचा गौरव करण्यात आला. शिवाजीराव माधवराव कदम यांनी १९६९ ते १९७४ या आपल्या नगराध्यक्षपदाच्या कारकिर्दीत पाझर तलावांची निर्मिती, विट्यामध्ये ६२ विहिरींची बांधणी, रस्ते डांबरीकरणाच्या पूर्णत्वास प्रयत्न अशा कामांमुळे विट्याच्या कृषी विकासाला पाठबळ मिळाले. सदाशिवराव पाटील यांचे योगदानही महत्त्वपूर्ण आहे. त्यांनी आपल्या नगराध्यक्षपदाच्या कारकिर्दीत (१९९१ ते १९९६) विटा-तासगाव रोड, विटा-मायणी रोड, विटा-कराड रोड, विटा-खानापूर हे शहरातील अंतर्गत रस्ते विकास, शहर सौंदर्यकरण, उद्योगधंद्याचा विकास व प्रोत्साहन, स्मशानभूमी रोड, कृष्णा-घोगाव पाणीपुरवठा योजना याद्वारे महत्त्वपूर्ण कामे केली.

विट्ठ्याच्या विकासाला पुरुषांबरोबरच महिला नगराध्यक्षांचेही योगदान लाभले आहे. यामध्ये भागीरथीबाई टेके (१९९६ ते १९९७) व संजीवनी धमार्धिकारी (१९९७) या दोन महिला नगराध्यक्षांचाही हातभार लागलेला दिसून येतो. त्यांनी विटा शहरात महिला समुपदेशन केंद्र, महिला बचत गट अशा संघटनाना प्रोत्साहन देण्याचे काम केले. या सर्वांच्या लोकोपयोगी कामामुळे शहराचा विकास होण्यास मदत झाली. अशाप्रकारे नगरपालिकेबरोबरच स्थानिक नेते, नगराध्यक्ष (पुरुष व महिला) यांनी केलेल्या विविध योजना प्रकल्प यामुळे विटा शहरास मोठ्या प्रमाणात रोजगार निर्मिती होण्यास चालना मिळाली. याचबरोबर स्थानिक नागरिकांना प्राथमिक सेवासुविधा उपलब्ध झाल्या. यामुळे येथील नागरीकरणास चालना मिळाली.

या कालखंडातील विट्ठ्याचा आर्थिक विकासावर दृष्टिक्षेप टाकला तर हे लक्षात येते की, पारंपारिक व्यवसाय पृथक्की व शेती करणा-या शेतक-यांनी पावसाच्या अनियामित अपूरेपणामुळे (अवर्षणमुळे) गलाई व्यवसाय, माग व्यवसाय, पोलट्री व्यवसाय असे पर्यायी व्यवसाय शोधणे भाग पडले.

इ. स. १९७२ नंतर विट्ठ्याच्या शेती व्यवसायामध्ये द्राक्ष या नगदी पिकास महत्त्व प्राप्त झाले आहे. विट्ठ्यातील द्राक्ष शेतीस असलेले पोषक वातावरण तसेच दुष्काळ काळात शासनाने निर्माण केलेल्या तलावांच्या निर्मितीमुळे येथील शेतकऱ्यांचा द्राक्ष शेतीकडे कल वाढला. याचबरोबरच तासगाव हे द्राक्षाचे उत्पादन व व्यापारी केंद्र विट्ठ्यापासून जवळ असल्यामुळे त्याच्या प्रभावातून स्थानिक शेतकऱ्यांनी द्राक्ष पिकाकडे लक्ष पुरवण्यास सुरवात केली. विट्ठ्यातील श्री.भगवानराव पवार यांनी द्राक्ष शेतीचे विकसित तंत्रज्ञान येथील शेतीमध्ये राबविले. पुढे 'तास-ए-गणेश' या द्राक्षाच्या जातीचे उत्पादन जास्त होवू लागले व ही द्राक्षे १९८०-८१ पासून परदेशात पाठविण्यास सुरवात झाली. दुबई, लंडन या परदेशी बाजारपेठेत

पाठवली जाऊ लागली. यामुळे परदेशी चलन प्राप्त होवून विट्चाच्या आर्थिक विकासाला हातभार लागला. द्राक्ष शेतीच्या माध्यमातून येथील शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती सुधारण्यास मदत झाली.

शेतीव्यवसायाव्यतिरिक्त पशुपालन, व्यवसाय व त्यावर आधारित दुग्धव्यवसाय, सेंद्रिय खत निर्मिती, फळबाग लागवड या कृषीअंतर्गत व्यवसायांची निर्मिती झाली आहे. पशुपालन व्यवसायामुळे शेतकऱ्यांना बारमाही उत्पादनाची सोय निर्माण झाली आहे. कृषीअंतर्गत व्यवसायाच्या विकासामुळे त्यांची आर्थिक स्थिती सुधारण्यास मदत झाली.

विट्चामध्ये कृषी व्यवसाय व्यतिरिक्त इतर उद्योगांद्याचा विकास झालेला दिसून येतो. विट्यामधील माग व्यवसायास पोषक वातावरण व उपलब्ध बाजारपेठ यामुळे या व्यवसायास मोठ्या प्रमाणात चालना व प्रोत्साहन मिळाले. इ.स. १९६० नंतर यंत्रमागामुळे उत्पादन क्षमता वाढून मागव्यवसायास गती प्राप्त झाली. केंद्रशासनाने १९७४ नंतर यंत्रमागावर रंगीत साडी विणण्यास घातलेल्या बंदीमुळे येथील मागव्यवसाय मंदावला. परंतु याकाळात 'विटा यंत्रमाग सहकारी संघा'च्या माध्यमातून मुंबईच्या वस्त्रोद्योग महामंडळाशी सफेद कापडच्याच्या करारामुळे या व्यवसायाला पुन्हा चालना मिळाली. विट्चामध्ये मागव्यवसायाला चालना मिळाल्यामुळे रोजगार प्राप्ती झाल्याने विणकरांचे जीवनमान सुधारले. व्यावसायिक मालक व कामगारांची संख्या वाढून शहराची लोकसंख्या वाढण्यास मदत झाली. या व्यवसायामुळे चहागाडे, पानपट्टी या इतर व्यवसायांची निर्मिती झाली. विटा नगरपालिकेला या व्यवसायावर लावलेल्या विविध कराद्वारे उत्पन्न प्राप्ती झाली.

विट्चामध्ये माग व्यवसायाप्रमाणे कुकुटपालन व्यवसायाला चालना मिळाली. विट्चामध्ये इ.स. १९७८ मध्ये सुरु झालेल्या या व्यवसायाचे जाळे संपूर्ण खानापूर तालुक्यात पसरले. यामध्ये प्रामुख्याने ढवळेश्वर, कळंबी, भाळवणी, गारडी, घानवड, माहुली, वलखड, सांगोले, लेंगरे, नेवरी या

गावांचा समावेश होतो. इ.स. १९८० मध्ये या व्यवसायात मंदीची लाट आल्याने आर्थिक नुकसान झाले. या नुकसानीतून सावरण्यासाठी शासनाने दिलेल्या सवलतीमुळे या व्यवसायाला प्रोत्साहन मिळाले. परंतु भारनियमन, पक्ष्यांचे विविध रोग, अंडी दर समस्यामुळे या व्यवसायास आर्थिक चढ-उतार सहन करावा लागतो. अशा विविध समस्यामुळे या व्यवसायाची इतर व्यवसायाच्या तुलनेत संथ प्रगती आहे. या व्यवसायामुळे विट्चातील पारंपारिक शेती करणारा वर्ग या व्यवसायाकडे वळला गेला. इतर व्यवसायाप्रमाणेच विट्चातील आर्थिक स्तर उंचावण्यास व लोकसंख्या वाढीस या व्यवसायाचे योगदान दिसून येते.

विट्यामध्ये सोना-चांदी गलाई व्यवसाय मोठ्या प्रमाणात केला जातो. अवर्षणग्रस्त प्रदेश, अत्यल्प पाऊस, शेतीचे तुटपुंजे उत्पादन यामुळे उदरनिर्वाहासाठी येथील लोक या व्यवसाय क्षेत्रात स्थिरावले. बाबूराव पवार, चतुरलाल शहा, मुरलीधर देवकर, गुरव कुटूंबीय यांनी प्रामुख्याने सोना-चांदी गलाई व्यवसायास प्रथम चालना दिली. पुढे जम्मू-काश्मीर ते कन्याकुमारीपर्यंत या व्यवसायानिमित्त विटा परिसरातील लोक भारतभर विखुरलेले गेले. त्यांच्या सचोटी व व्यवसायातील कौशल्यामुळे त्यांनी संपूर्ण देशभर नावलौकिक मिळवला आहे. या व्यवसायाचा मोठ्या प्रमाणात विकास इ.स. १९६० नंतर होवून इ.स. २००० पर्यंत विट्चामध्ये २२ आटणी, ७ टंच दुकाने, ११० ज्वेलरी दुकानांची निर्मिती झाली. गलाई व्यवसायातून होणाऱ्या आर्थिक फायद्यामुळे लोकांचे राहणीमान सुधारले व या भागाचा अधिकाधिक विकास होण्यास प्रारंभ झाला. या व्यवसायिकांनी देशभर असणाऱ्या विविध सोयी सुविधा विट्चामध्ये आणण्यास अग्रक्रम दिला व मोठ्या प्रमाणात पैशाची गुंतवणूक येथील बँका, सहकारी संस्था, पतसंस्थामध्ये केली, त्यामुळे सहकारक्षेत्रातील बँक व्यवसायालादेखील या विविध उद्योगांमुळे चालना मिळून शहर विकासाची गती वाढली.

बॅकिंग सेवा क्षेत्राचे देखील विटा शहराच्या जडणघडणेत महत्त्वपूर्ण योगदान आहे. इ.स. १९३६ मध्ये दि विटा मर्चट को. ऑप. बॅक लि. स्थापना झाली. या बॅकेचे इ.स. १९६१ साली १.३१ लाख रु भागभांडवल होते यामध्ये सातत्याने वाढ होवून इ.स. २००० पर्यंत १ कोटी पर्यंत वाढ झाली आहे. याचबरोबर येथील प्रियदर्शनी नागरी सहकारी पतसंस्था (स्थापना १९८५), स्टेट बॅक ऑफ इंडिया (स्थापना १९६४) व दि विटा अर्बन को. ऑप क्रेडीट सोसायटी (स्थापना १९९८) या संस्था स्थापन झाल्या. या संस्थेद्वारे मागव्यवसाय, पोल्ट्रीव्यवसाय, विविध उद्योगसमुहांना कर्जपुरवठा करण्यात आला. त्याचबरोबर द्राक्षपीक, डाळींबपीक या पिकांना पिकविमा योजना प्राप्त करून दिल्या. अनेक शैक्षणिक संस्थांना या बॅकेने देणगी दिल्या. एकंदरीत विट्यातील शैक्षणिक व आर्थिक दर्जा सुधारण्यासाठी स्थानिक बॅका व पतसंस्था यांनी आर्थिक सहकार्य केल्याचे दिसून येते.

आधुनिक काळ हा ब्रिटीशांच्या शैक्षणिक सुधारणेमुळे महत्त्वाचा मानला जातो. परिवर्तनाचे एक उपयुक्त माध्यम म्हणून शिक्षणाकडे पाहिले जाते. विटा शहरामध्ये शैक्षणिक विकास झाला असून या शैक्षणिक प्रगतीचा परिणाम विटा शहराचा सामाजिक विकास होण्यास अधिक झाला. स्वातंत्र्यपूर्व काळात प्राथमिक व माध्यमिक विद्या मंदिरे विट्यात अस्तित्वात होती. स्वातंत्र्योत्तर काळात विट्यात विविध प्राथमिक, माध्यमिक व उच्चशिक्षणाच्या सोयी निर्माण झाल्या.

इ.स. १९६३ मध्ये 'बळवंत महाविद्यालय'ची स्थापना झाली. रयत शिक्षण संस्थेच्या या कॉलेजद्वारे खन्या अर्थाने विट्याच्या उच्च शिक्षणाच्या प्रगतीस सुरवात झाली. या कॉलेजच्या माध्यमातून विटा व आसपासच्या ग्रामीण भागातील मुलांना उच्च शिक्षणाची संधी प्राप्त झाली. महाविद्यालयाने विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम, व्याख्यानमाला, विविध स्पर्धा या मार्फत मुलांच्या कलागुणांना वाव दिला यामुळे मुलांमध्ये आत्मनिर्भरता व स्वावलंबन या बाबी प्राप्त होण्यास मदत झाली. तसेच विट्यामध्ये सांगली

शिक्षणसंस्थेद्वारे १९६७ रोजी 'इंदिराबाई भिडे कन्या प्रशाला' स्थापन करण्यात आली. यामुळे मुर्लीच्या स्वतंत्र शिक्षणाची सोय होवून त्यांना आत्मनिर्भर होण्यास मदत झाली. इ.स. १९८६ मध्ये नगरपरिषद शिक्षणमंडळाची स्थापना झाल्यावर नगरपरिषदेमार्फत विद्यार्थीच्या कलागुणांना व शिक्षणाला प्रोत्साहन दिल्याने त्यांच्या शैक्षणिक गुणवत्तेत भर झाली.

विट्ठामध्ये लोकनेते मा. हणमंतराव पाटील चॅरिटेबल ट्रस्टमार्फत प्राथमिक शाळा, माध्यमिक विद्यालये, उच्चमाध्यमिक विद्यालये, कला-वाणिज्य महाविद्यालय विट्ठामध्ये स्थापन केली. या ट्रस्टने स्थापन केलेल्या शैक्षणिक सुविधामुळे ग्रामीण भागातील शिक्षणापासून वंचित असलेला वर्ग शिक्षणाच्या प्रवाहात आला. भटक्या विमुक्त जातीला शिक्षणाच्या प्रवाहात आणण्यासाठी संपूर्ण तालुक्याला अनुसरून विट्ठामध्ये १९९९ रोजी आश्रम शाळा स्थापन झाली. या आश्रमशाळेमुळे 'भटक्या विमुक्त' जातीतील विद्यार्थींचा शैक्षणिक विकास होण्यास मदत झाली. या चॅरिटेबल ट्रस्टद्वारे प्राथमिक पासून उच्च शिक्षणापर्यंत दिलेल्या प्रोत्साहनामुळे येथे शैक्षणिक विकास घडून आला. तसेच इ.स. १९८४ मध्ये विटा शहरात मूकबधीर विद्यालय स्थापन झाले. या विद्यालयामार्फत विद्यार्थींना शिक्षणाच्या माध्यमातून आपल्या अपेक्षात्वावर मात करण्यास प्रोत्साहन मिळाले.

विट्ठासह संपूर्ण खानापूर तालुक्याला व्यावसायिक प्रशिक्षण मिळण्यासाठी विट्ठामध्ये इ.स. १९८४ रोजी महाराष्ट्र शासनाद्वारे औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था उभारली गेली. या संस्थेच्या माध्यमातून तरुणांना रोजगारभिमुख शिक्षण मिळून आर्थिकदृष्टच्या आत्मनिर्भर करण्याचे काम झालेले दिसून येते. औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थेतून महिलांना विविध व्यवसायाच्या प्रशिक्षण सुविधेमुळे त्यांना या व्यवसायाद्वारे आर्थिकदृष्टच्या आत्मनिर्भर होता आले. याबरोबरच अकुशल कामगारांना ही

प्रशिक्षण दिल्याने त्यांचाही आर्थिक स्तर उंचावण्यास मदत होत आहे. या सर्व कुशल मनुष्यबळाचा वापर विटा शहरातील विविध उद्योगांना होवून व्यक्तिबरोबर विटा शहराच्या, औद्योगिक विकासास या संस्थेचा हातभार लागत आहे. या पारंपारिक शिक्षणाबरोबर व्यवसायभिमुख शिक्षणामुळे परिसरातील युवक, युवती, अकुशल या सर्वांना या शिक्षणाच्या माध्यमातून आर्थिकदृष्टच्या आत्मनिर्भर होण्याची संधी मिळत आहे.

संपूर्ण तालुक्यातील विद्यार्थ्यांना इथे राहण्याची अडचण निर्माण होऊन नये म्हणून येथे श्री बहिरवनाथ विद्यार्थी वसतिगृह स्थापन झाले. या वसतिगृहाच्या स्थापनेमुळे समाजातील सर्व स्तरावरील विद्यार्थ्यांना राहण्याचे ठिकाण निर्माण होऊन त्यांच्या शैक्षणिक विकासाला प्रोत्साहन मिळाले. तसेच वसतिगृहाच्या माध्यमातून विविध जातीतील विद्यार्थी एकत्र येऊन येथील सामाजिक ऐक्य निर्माण होण्यास मदत झाली. विट्यातील या शैक्षणिक सुविधेच्या अनुषंगाने विट्यात वास्तव्यास अनेक विद्यार्थी आले. वसतिगृहांच्या निर्मितीबरोबरच भोजनालये (मेस खानावळ) यांच्या संख्येत वाढ झाली. लॉन्ड्री व्यवसाय, वाहतूक व्यवसायात वाढ होऊन शैक्षणिक साहित्य उपलब्धतेबाबत स्टेशनरी निर्माण झाल्या. झेरॉक्स सेंटर, टायपिंग सेटर, कॉम्प्युटर सेंटर, पुस्तकालये विटा शहरात मोठ्या प्रमाणात स्थापन झाली. विट्यातील विविध समाजसेवी संस्था, समाजसेवक व लोकनेते, महाराष्ट्र शासन व नगरपालिका अशा विविध माध्यमातून विट्यामध्ये प्राथमिक ते उच्चशिक्षणाचा विकास झाला ज्यामुळे विटा परिसरातील लोकांना शैक्षणिक सुविधांचा लाभ घेता आला.

विटा शहरामध्ये इ.स. १८६९ मध्ये नगरवाचनालय तसेच स्वातंत्र्योत्तर मुक्तांगण वाचनालय व क्रांतिसिंहनाना पाटील वाचनालयाची निर्मिती झाली. विट्यामध्ये साहित्य संस्कृतीची जोपासना व्हावी व वाचनसंस्कृती वाढविण्यासाठी पु. ल. देशपांडे यांनी मुक्तांगण वाचनालयास आर्थिक मदत केली. या वाचनालयाच्या माध्यमातून साहित्याचा, सांस्कृतिक

वारसा जोपासणे, समाजजागृती तसेच लोकांमध्ये वाचनाची आवड निर्माण करणे ही उद्दिष्टचे साध्य झाली.

विट्चामध्ये झालेला उद्योगधंद्याचा विकास, प्रशासकीय विभागांची निर्मिती, शैक्षणिक संस्थाचा उदय, नगरपालिकेमार्फत निर्माण केलेल्या समाजोपयोगी सुधारणांमुळे १९६१ ते २००० या कालावधीमध्ये विट्चाच्या लोकसंख्येमध्ये वाढ झालेली दिसून येते. १९६१ मध्ये विट्चाची लोकसंख्या १३,३९१, १९८१-२४,०७३, २००१-४१,७९७ इतकी झाली. येथील समाजरचनेत फारसा बदल झालेला दिसून येत नाही. विट्चामध्ये इ.स. १९९८ मध्ये माजी नगराध्यक्ष हणमंतराव पाटील यांच्या मृत्युनंतर १३ दिवसांचे सुतक न पाळता ५ दिवस सुतक पाळण्याची प्रथा रुढ झाली आहे, ही पंरपरा विट्चासह संपूर्ण खानापूर तालुक्याने अवलंबलेली आहे. यावरून येथील स्थानिक समाज नवीन बदल स्वीकारत असल्याचे दिसून येते.

विट्चामध्ये समाजाच्या समस्या सोडविष्यासाठी, सामाजिक ऐक्य जोपासण्यासाठी, मनोरंजनासाठी समाजहिताच्या दृष्टीकोनातून विधायक कामे करणाऱ्या विविध संघटना आढळून येतात. लायन्स क्लब विटा, जॉयटंस् ग्रुप विटा, कला आकादमी, डायमंड कल्चरल ग्रुप या संघटनेव्हारे विविध सांस्कृतिक व शैक्षणिक उपक्रम तसेच आरोग्य शिबीरे, रक्तदान शिबीर, नेत्रोगतपासणी शिबिर याद्वारे समाजभिमुख व समाजजागृतीचे कामे केलेली दिसून येतात. याचबरोबर लायनेस क्लब, महिला समुपदेशन व मदतकेंद्र या संस्थाद्वारे स्त्रियांसाठी रोजगार निर्मिती व प्रशिक्षण उपक्रम, आरोग्यविषयक मार्गदर्शन, कौटुंबिक समस्यांचे निवारण याद्वारे स्त्रियांच्या प्रश्नाकडे लक्ष दिलेले आहे. सानेगुरुजी ज्येष्ठ नागरिक संघ स्थापन झाल्याने ज्येष्ठ नागरिकांना आपल्या समस्या व करमणूकीचे एक उत्तम व्यासपीठ मिळाले. विट्चामध्ये बाळकृष्ण मोहिते, रामचंद्र दिवटे, विठ्ठलराव पाटील, हणमंतराव पाटील, सदाशिवराव पाटील यांनी कला,

किडा, सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक क्षेत्रात केलेल्या समाजविधायक कामातून येथील समाजाच्या विकासाला चालना मिळालेली दिसून येते.

विट्ठ्यातील स्थानिक समाज आपल्या दैनंदिन व व्यस्त जीवनामध्ये एक विरंगुळा किंवा मनोरंजन म्हणून अनेक माध्यमातून विट्ठ्याची सांस्कृतिक परंपरा जोपासण्याचा प्रयत्न करतो यामध्ये दसरा महोत्सव, नाथाष्टमी, कुस्त्यांचे आखाडे तसेच वेगवेगळे खेळ व विविध स्पर्धा, मनोरंजनपर इतर कार्यक्रम इ. द्वारे विट्ठा शहरात आपली सांस्कृतिक परंपरा जोपासली जाते. या निमित्ताने विट्ठ्यातील समाज एकत्र येताना दिसतो. विट्ठ्यात सर्व धर्मिय समाज असून येथे हिंदू मुसलमान, जैन, खिश्चन प्रार्थनेच्या अथवा पूजास्थानाच्या सोयी आहेत. प्रत्येक धर्माच्या अनुषंगाने अनेक सण-उत्सव साजरे होतात. विट्ठ्यामध्ये मोहरम, गणशोत्सव त्तारखे सण स्थनिक लोक एकत्र येऊन साजरे करतात. येथे जातीय किंवा धार्मिक संघर्ष झाल्याचे उदाहरण याकाळात सापडत नाही. यावरून येथे सर्व धर्मियांचे लोक गुण्यागोविंदाने रहात असल्याचे सिद्ध होते. विट्ठ्यातील स्त्रियांवरती धार्मिक सणाचा पगडा जास्त प्रमाणात असल्याचे जाणवते. वटसावित्री, नागपंचमी, संक्रांत, गौरी-गणपती यासारख्या सणाच्या निमित्ताने स्त्रिया एकत्र येतात. यातून महिलांच्यामध्ये विचारांची देवाण घेवाण होवून सामाजिक ऐकोपा निर्माण झाला आहे.

मध्ययुगीन काळात विटापरिसरावरती मुसलमानी अंमल असल्याने विट्ठ्यासह संपूर्ण खानापूर तालुक्यामध्ये गावोगावी मशीद, दर्गे, पीर, घुमट दिसून येतात. याचाच एक महत्त्वपूर्ण घटक म्हणजे विट्ठ्यामध्ये व विटापरिसरामध्ये यात्रापेक्षा दर्गाचे उरुस अधिक भरले जातात. दर्गाच्या उरुसकाळात प्रत्येक हिंदू कुटूंबाकडून 'मलिदा' दर्ग्यांना नैवद्य दाखविण्याकरिता करण्यात येतो. तसेच आंबील, भाकरी यांचे दग्धाठिकाणी दान करून नारळ ही फोडला जातो. या परंपरेतूनही विट्ठ्यातील हिंदू-मुस्लिम एकत्र सण साजरे करताना दिसतात.

विटा शहराच्या नागरीविकासावर सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक, प्रशासकीय, धार्मिक घटकांचा प्रभाव पडलेला दिसतो.

विट्याचा स्थानिक इतिहास अभ्यासताना जसे अनुकूल घटक आढळून येतात तसेच प्रतिकूल घटक ही दिसून येतात. विट्यामधील ऐतिहासिक वास्तू उदा. प्रतिनिधीकालीन बुरुज, घुमटमाळचा घुमट या वास्तू दिवसेंदिवस नामशेष होत चाललेल्या आहेत. त्यांच्या जपवणूकी संदर्भात विटा स्थानिक प्रशासनाने पावले उचलली पाहिजेत. याचबरोबर विटा नगरपालिकेने स्थानिक, श्रीमंत व्यावसायिक यांची आर्थिक मदत घेवून पुराभिलेखागार विभागाच्या मदतीने ऐतिहासिक पुरावे जपणे शक्य होईल.

विट्यामध्ये नगरपालिकेमार्फत भुयारी ड्रेनेजची व्यवस्था केलेली आहे. परंतु ती अत्यल्प व कमकुवत स्वरूपाची आहे. अशाठिकाणी कमी खर्चाची व जास्त टिकाऊ योजना आखणे आवश्यक आहे, वाढत्या लोकसंख्येमुळे सांडपाणी व्यवस्थेवर ताण पडत आहे, गटारांमुळे सांडपाणी झिरपते व त्याची डबकी तयार होऊन डासांचा प्रार्दुभाव झाल्याने सार्वजनिक आरोग्य धोक्यात येऊ लागले आहे. शिवाय पिण्याच्या पाणी साठ्यात सांडपाणी झिरपून ते प्रदूषित होण्याचा धोका मोठा आहे. या गोष्टींकडे घटकांकडे लक्ष केंद्रित केल्यास सार्वजनिक आरोग्य सांभाळण्यास हातभार लागेल.

विट्याच्या लोकसंख्येमध्ये सातत्याने वाढ होत चालली आहे. यामुळे नागरी सोयी सुविधांवर ताण पडत आहे. या सोयी-सुविधांवर ताण वाढणार नाही. अशा प्रमाणात लोकसंख्या नियंत्रीत ठेवणे आवश्यक आहे. विट्यातील गावठाणाच्या आसपासच्या बहुतेक परिसराचा विकास झालेला आहे. अविकसित क्षेत्र प्रामुख्याने माळरानाचे आहे, याठिकाणी झपाट्याने वाढणारी बांधकामे, शेतजमीन क्षेत्र बिगर शेतीक्षेत्रामध्ये वाढ होऊ नये तसेच उपलब्ध सुविधेवर ताण पडू नये म्हणून राहत्या घरांचे केंद्रीकरण योग्य

त्या प्रकारे करणे किंवा कमी करणे गरजेचे आहे. लोकसंख्येच्या तुलनेत विटा शहरात हॉटेल व्यवसाय विकसित होणे आवश्यक आहे.

नोकरी, शिक्षण, व्यवसायाच्या व प्रशासकिय कामाच्या निमित्ताने रोज हजारो लोक विटा शहरात ये-जा करतात. त्यामुळे याचा ताण वाहतूक व्यवस्था व आरोग्य यावर पडतो त्यामुळे याची जाणीव ठेवून नगरपालिकेने सुविधा उपलब्ध करून दयाव्यात.

वाहतूक व्यवस्था फारसी चांगली नाही. वाहनांच्या धुरामुळे प्रदूषण होऊ नये म्हणून वाहनांची रहदारी नियंत्रित करता येईल काही रस्त्यांना वाहनांना पूर्ण प्रतिबंध करावा तर काही रस्त्यांवर एका दिशेने रहदारी चालू ठेवावी. मोठ्या बसेस, ट्रॅक्स, ट्रक या वाहनांसाठी थांबे (स्टॉप) म्हणून मुख्य रहदारीच्या चौकापासून बाजूला जागा ठरवून देता येऊ शकेल.

विटा शहरात ज्या ठिकाणी लोक जमतात, उदा. मुख्य चौक, बाजारपेठा, बसस्टॅण्ड, कार्यालये अशा गर्दीच्या ठिकाणी कचऱ्यांच्या कुँड्या ठेवाव्यात इतरत्र कचरा टाकणाऱ्यास दंड करावा. तसेच हा कचरा जाळण्यापेक्षा अशा कचऱ्यापासून नगरपालिका क्षेत्रात खत तयार करण्यात यावे. तसेच मलशुद्धी करणाऱ्या योजनांतर्गत बायोगॅस तयार करून तो वापरण्यात यावा.

शहरात सुर्यशक्तीवर चालणारे बंब व चूली यांचा वापर करण्याबाबत नगरपालिकेमार्फत हॉटेल, उद्योगधंदे, व्यापारीसंस्था यांच्यावर बंधन घालावे त्यामुळे वनसंपदाही नष्ट होणार नाही व प्रदूषण रोखण्यास हातभार लागू शकतो.

विट्यातील मुख्य चौक व हमरस्त्यावर निरनिराळे जाहिरातीचे फलक, पोस्टर्स मोठ्या प्रमाणात आढळतात. परिणामी येणाऱ्या-जाणाऱ्या वाहन चालकाचं लक्ष त्याकडे चटकन वेधून घेतले जाते, त्यामुळे अपघात होण्याचा धोका वाढतो, तेव्हा अशा जाहिरातबाजीवर कठोर पाऊले उचलणे

आवश्यक आहे. शहराच्या सौदर्यकरणात भर घालण्यासाठी व प्रदुषण कमी करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात झाडे लावणे आवश्यक आहे. 'एक घर अनेक झाडे दत्तक योजना' जाहीर केल्यास कुटुंबे झाडे वाचवतील किंवा 'विद्यार्थी तितकी झाडे' ही योजना राबवणे फायद्याचे ठरेल. बसस्थानक, मुख्यचौक, बाजारपेठा, विविध सरकारी कार्यालये अशा ठिकाणी पाणपोई असणे आवश्यक आहे. विट्चातील शहराच्या तुलनेने उद्याने, बगिच्यांचा विकास होणे गरजेचे आहे. याचबरोबर पर्यावरण पूरक शहराचा विकास हे उद्दिष्ट ठेवावे.

शैक्षणिक संस्थांच्या तुलनेत सार्वजनिक वाचनालये अत्यल्प आहेत, यांची निर्मिती करून वाचनपरंपरा जोपासण्यात हातभार लावला पाहिजे. तसेच महिलांच्या सबलीकरणासाठी त्यांची उद्योजकता वाढविण्यासाठी औद्योगिक शिक्षणामध्ये महिलांचा अधिकाधिक सहभाग वाढविण्यासाठी स्वतंत्ररित्या औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था स्थापन केल्यास या शिक्षणाप्रती महिलांचाही प्रतिसाद मिळेल. तसेच कोणत्याही कार्यालयीन स्थळी जुन्या कागदपत्रांची पूर्तता होत नाही, परिणामी संशोधक विद्यार्थ्यांना संशोधनकार्यात अडथळा निर्माण होतो यासाठी नगरपालिका व स्थानिक सरकारी कार्यालयांनी कागदपत्रांची जपवणूक करावी. विटा शहरात लोकनेते हणमंतराव पाटील यांच्या काळात खो-खो, कबड्डी अशा खेळांना उत्तेजन मिळून खेळाडू तयार झाले आहेत. परंतु पुढील काळात क्रीडा विकास झालेला दिसून येत नाही. याबाबतीत स्थानिक नगरपालिकाने व क्रीडाप्रेमींनी, क्रीडा संघटनेनी लक्ष केंद्रित करावयास हवे. विट्याबाहेर विविध शहरातून राहणारे सोने चांदी व्यवसायिक अशा खेळाडूनां दत्तक घेतील पण त्याकरिता शिक्षण संस्था, एन.जी.ओ. यांनी आपले कार्य व कार्यक्षेत्र वाढवून विट्याचे नाव क्रिडा व सांस्कृतिक क्षेत्रात उंचावणे गरजेचे वाटते. तसेच विट्चामध्ये होजिअरी व्यवसाय, क्लस्टर योजनेअंतर्गत माग व्यवसाय विकासीत करण्याच्या राज्यसरकारच्या योजना आणावयास हव्यात.

हे पुढील राजकीय नेतृत्वाचे आव्हान असेल. विट्यात बाजारपेठांचा विकास झालेला आहे. परंतु नाविन्यपूर्ण बाजारपेठ होणे आवश्यक आहे, ज्यामुळे शहर विकासाला चालना मिळेल.

एकदंरीत विटा शहरास खानापूर तालुक्याचे मुख्यालय म्हणून महत्व प्राप्त झाले आहे. हा भाग अवर्षणग्रस्त असला तरी प्रशासकिय केंद्रामुळे येथे उदयोगधंदयाचा विकास झालेला दिसून येतो. तसेच येथे विविध शैक्षणिक संस्थाचा विकास होत गेला. यामुळे ग्रामीण भागातील तरुणांना आत्मनिर्भर होण्यास मदत झाली. नगरपालिकेने केलेल्या विविध विकास योजनेमुळे या शहरामध्ये नागरीसुविधा निर्माण होण्यास मदत झाली. विट्यामध्ये झालेल्या विविध विकासाकामामुळे येथील नागरीकरणाला चालना मिळाली व लोकसंख्येचा विस्तार होत गेला. या सर्वातून विटा हे सांगली जिल्ह्यातील महत्वाचे शहर म्हणून प्रसिद्धीस आले आहे.

